

Бошко Миловановић⁴⁶

Учитељски факултет у Призрену – Лепосавић

Божовић Маринко

ГОВОРИ СРЕДЊЕГ ИБРА

Институт за проучавање културе Срба на Косову и Метохији,
Приштина-Лепосавић 2008.

Монографија Говори Средњег Ибра која је најпре била објављена 1987. године, проширена је и поново објављена 2008. године. Аутор је многим познат као истраживач у области српског језика и то посебно у области дијалектологије и фонетике, те се ова књига с правом чекала на ново објављивање.

Наиме, пред вама је монографија која је представљена на 380 страна, са 5 тематских целина које су сврстане у зависности од језичке категорије која је обрађивана. Литература, коју је аутор користио у раду у многоме говори да је студиозност у истраживању била беспрекорна; консултовано је преко 200 библиографских јединица, те овај рад може послужити као матрица истраживања језика на терену.

Говори Средњег Ибра су део рашко-зетског дијалекта екавско-ијекавског карактера, и косовско-ресавског екавског обележја. Јасно је одређен појам Средњег Ибра који подразумева део области Ибра и његовог слива, између планине Рогозне, са запада, и Копаоника, са источне стране, у границама између Косовске Митровице и Рашке. Приказане слике о станивништву, његовом кретању кроз одређени временски период, аутор је прецизирао и навео мноштво чињеница, које само учвршћују темељност изложене грађе, желећи да приближи прилике у којима настају говори Средњег Ибра. У монографији се налазе карте које јасно приказују које су границе и где је вршено истраживање. Поред карата у књизи су заступљене и табеле у којима се приказују зоне са прецизним бројем села, бројем становника у њима, бројем домова. Сваком проблему дата је историјска димензија, описано савремено стање и дата пројекција за будућност. С тога, аутор креће од основних одлика рашког говора који приказује као говор који је имао већу доминацију над другим говорним особинама објашњавајући то кроз бројност и јачу економску моћ од досељеника међу којима је дошло до утапања. А са друге стране постоји и објашњење које говори о географском положају, јер се овај говор територијално ослања на себи сродне говоре. Оно што такође можемо сазнати из овог истраживања је и то да посматрањем елемената разних говорних типова донесених на ово подручје, јесте да се они нису у потпуности утполи, већ су оставили слаб или јачи траг у свим областима

⁴⁶ bosko.milovanovic@pr.ac.rs

језика. Неопходно је напоменути да се прегледом литературе која се раније бавила овим проблемом одаје утисак да је у овим границама средњеибарских говора доминирао ијекавски говор. То је баш и била полазна претпоставка аутора да прикаже садашње стање. Најпре је извршено другачије омеђавање и класификација. Аутор боравио на терену скоро четири године, присуствујући чак и на свадбама, сахранама, славама и сл. Његови резултати доказали су другачију слику него што су то његови претходници сматрали. Тако је ранија тврдња била да је десном страном Ибра прешао ијекавски изговор, док је данас овим истзраживањем приказано да он и доминира у чак девет села. Овим нас аутор и подсећа да је језик живо биће које је неодвојиво од народа и да са његовом миграцијом и језик путује и мења се.

Као најзначајније карактеристике овог говора а у оквиру фонетике, морфологије и синтаксе навешћемо следеће: Акцентуација: Као кључна карактеристика акценатског система је за разлику од других говора (зетских, јужноморавских, метохијских) јесте: трочлани акценатски инвентар са квантитетом под акцентом и испред акцента (у зонама I, II, и IV): **поток, кућа, бунџ, војник, рџка, њарод, глава, људи, пџјаница, Дџниле**. У III зони имамо спорадичну и нову појаву краткоузлазног акцента: кошуља. Веома је интересантно и то да је сачуван краткосилазни акценат иза другог слога, као у примерима: **радила, саџница чувала**, са опадањем учесталости облика типа радили, појављује се и талас новоштокавског повлачења: **радили, чували, раџбоји, гуњеви, чувала**. Дугосилазни акценат чува се на крајњем слогу (затвореном и отвореном): **држи, зовџ, до земљџ, крсти, астај, црџџка, џевџка**. Дужина је испред акцента: **радили, брџгем, пџјаница, стрџим**, док је иза акцента она елиминисана. Ови говори знају за преношење акцента на проклитику: **низбрдо, претсебе, преломи, пренесе**.

Када се наводе важне фонетске особине јесте изговор старог гласа *јат*. Пошто нам је познато да се као његов рефлекс јавља *-е*, који је изгубио своју бистрину доласком носилаца ијекавских говорних особина, чиме је створена неједнакост, па се уместо кратког јата чује *-е*, а место дугог јата је: *-ије, -е* у I, II и III зони, док је у IV зони увек рефлекс *-е*. Из свега овог наведеног у вези са гласом јат, да кратко јат даје *-е*, а дуго ије, јасно се може закључити да је рефлекс *-е* у превази. С тога, говори СИ а у зонама I, II и III у основи су екавско-ијекавски, док је у IV зони екавски. Језичке појаве фонетске природе попут елизије, контракције вокала, аферезе, синкопе, апокопе, хаплоглогије, супституције вокала као и консонатизам јесу заправо права истраживања на терену јер се аутор потрудио да изложи сваку назначену промену. Читалац ће преко ових истанчаних језичких појава, које су изложене, моћи да се упозна са темељним образложењем зашто се многе речи појављују у том облику у наведеним говорима. Зато ћемо навести неке од примера како би мелодија овог језика била блискија. Елизија: **д-идем, п-ондак, н-умџ**; контракција вокала (радни глаголски придев): **излего, вџзо, венџ се, продо**; афереза: **двокај, патџка, некџија, вакуисаше не**; синкопа: **ваљда, удрите, њџм жену, мош**; апокопа: **мож да бидне, са-ћу, ку-ћеш**; хаплоглогија: **мџруз, јањци**;

супституција вокала: **матика, харамида, матрољѐз**. Код консонантизма навешћемо веома специфичну појаву код сонанта **в**. Овај билабијални ламинар, у II зони код муслимана, се десоноризује и чује се његов парњак **ф**, као у примерима **крф** и **праф**. Он се губи из групе **-ств** и **-штв**: **богасто, ропсто, царсто**. Сугласник **Ф** се супституише сонантом **в**: **вијакер, вилија**. Сугласничка група **хв** своди се на **в** а понекад и **ф**: **фáла, вáла, вáла му**.

Морфологија као језичка дисциплина заузима најопсежнији део у истраживању. Желећи да прикаже што сажетију и бистрију слику говора Средњег Ибра, аутор је сваку врсту речи као и падежне облике приложио са мноштво примера. Уз много примера речи које су већ одавно ишчезле из говора, подстичу на ново трагање за њима и слагање у мозаик богатог речника. Аутор је на тај начин њих сачувао од заборављања и преселио у монографију будућим читаоцима и истраживачима. Најпре су у обради променљивих речи приказане именице. У овим говорима именице мушког рода у вокативу једине знају за неколико наставака: (е), (у), (и), са тенденцијом да наставак (е) превагне. Инструментал једине има двоструке наставке: **ом** и **ем**. У зони косовској, коју је аутор класификовао као IV зона, искључиво се користи наставак **–ом, –ем**, као у примерима: **брдем, рѐпѐм, путѐм**. Различито од других говора овде је веома интересантан облик именица мушког рода у акузиву: **сáндуце, опáнце, орасе**. У нама познатој IV зони за службу инструментала употребљава се општи падеж: **идѐ с официри**. Код именица средњег рода у инструменталу забележен је наставак **–ем**. Генитив и локатив плурала могу бити исти: **по пóља, по кућа**. У зонама I, II и III јавља се спорадично, док у IV зони увек јавља се формант **–ет**: **детета, окета, вретенета**. Општи падеж у функцији локатива завршава се на (у): **ради у фабрику** и то је особина целог терена. Наводи се у раду такође и то да су разлике у придевском виду скоро нестале. У дативу, инструменталу и локативу мушког и средњег рода наставак је (**ем**) па је тако наведено у примеру: **црнем**, ово је специфичност IV зоне. Следећа категорија речи коју аутор наглашава у својој специфичности су бројеви. Заправо, он напомиње да су бројеви особени по томе што се њихова промена избегава.

Глаголи глаголски облици: Глаголски прилог прошли је ишчезао из употребе и као такав не постоји као жива категорија. Императив се гради од презентске основе, па се у њему јављају све гласовне промене које се јављају и у презенту. Презент је веома заступљен у индикативном и релативном значењу. Поделу глаголских основа као и њихове класификације аутор је извршио према подели Александра Белића, а која се базира на посматрање инфинитивне и презентске основе, а има осам група.

Као кључне синтаксичке особине навешћемо оно што је идентификовао наш истраживач. Наиме, он наводи да се имперфекат и плусквамперфекат налазе у фази ишчезавања. Аорист је глаголски облик који се употребљава. Инструментал и социјатив се често мешају у употреби јер нема јасне диференцијације. Често се употребљава акузатив за инструментал, премда су разлике сачуване. У говорима Средњег Ибра ако чујете да неки становнк каже

сас овога , то је последица јер се мешају облици акузатива и инструментала као и акузатива и локатива.

На крају аутор нам је приложио интегралне, нецензурисане текстове у којима се огледа аутохтон говор његових саговорника. Ови текстови представљају својеврсну документацију која улази у баштину нашег народа, говор једног времена, на одређеном простору. Признање аутору за достигнуће у истраживачком раду.